

‘Benelux moet in de harten en de geesten worden gebracht’

De cultureelpolitieke kijk op de Benelux in het naoorlogse België (1944-1955)¹

29

ELS WITTE

‘Benelux must be brought into the Heart and Mind’: The Cultural-Political View of the Benelux in Post-War Belgium (1944-1955)

Benelux was a construction that came into being only with considerable difficulty and the first decade of its existence (1944-1954) was no easy beginning. Consequently, the Belgian political promoters of Benelux found it useful to publicise it on the cultural-political level, using their own networks and their publications. They also obtained help from the staff of the Belgian-Dutch Cultural Agreement and from academic historians and the international movement for textbook revision. In this article Els Witte analyses the texts of publications, reports and works that are concerned with this political-cultural approach. On one hand it appears that in no sense was there a streamlined, enthusiastic pro-Benelux discourse. Too much attention was given to controversies for this and the approach was used chiefly to strengthen the position of Belgian domestic policy. On the other hand the discourse fitted in with a new system of representation in which pluralism, the idea of cooperation with the Netherlands and West-European integration – with the Benelux in the vanguard – played a part.

Inleiding

In het voorjaar van 2013 verscheen een rapport over de Benelux, geschreven in opdracht van het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken. De

resultaten van het onderzoek waren dat het trilaterale samenwerkingsverband uit 1944 niet goed functioneerde en in de praktijk weinig opleverde. De Benelux was daarnaast nauwelijks bekend bij het grote publiek. Mark Verheijen (Volkspartij voor Vrijheid en Democratie, vvd) trok hieruit de conclusie dat de Benelux ‘een uitgeblazen huwelijk is zonder gemeenschap’.² De Belgische liberalen reageerden enigszins geschrokken op de boude uitspraken van hun Nederlandse collega. Opvallender is echter dat het rapport en de politieke reacties erop al met al weinig aandacht kregen in de media in de drie landen. De conclusie dat de Benelux onbekend was bij het grote publiek werd hiermee bevestigd. Maar is dit altijd al zo geweest? In dit artikel wordt gekeken naar hoe in België over de Benelux geschreven werd tijdens de beginjaren van de samenwerking.

In 1948 verscheen een nieuw blad onder de titel *Benelux* dat tot taak had om dit pas opgerichte samenwerkingsverband meer bekendheid te geven. In het eerste nummer werd die taak als volgt omschreven: ‘Benelux moet in de harten en de geesten worden gebracht’.³ Het citaat raakt de kern van dit artikel, dat gaat over de cultureelpolitieke benadering van de Benelux in de eerste jaren van haar bestaan.

In deze periode was cultuurpolitiek allerm minst een nieuw fenomeen: al tijdens het interbellum werd het frequent ingeschakeld. Landen die in die tijd verdragen met elkaar sloten, hechtten ook toen al belang aan wederzijdse culturele banden. Cultuur werd gezien als een wapen om een vruchtbare voedingsbodem voor samenwerking te kweken, begrip voor elkaar te doen groeien en een aangepaste ideologie tot stand te brengen en te verspreiden. Er werd een systeem van culturele akkoorden uitgebouwd, maar men wilde dat de culturele politiek ook verder reikte. De acties moesten zich op een breed publiek richten en ook de jeugd en de adolescenten bereiken, om hen op culturele samenwerking voor te bereiden. Universiteiten, hogescholen en het middelbaar onderwijs moesten er voor open staan en diverse communicatiekanalen dienden te worden ingezet om nieuwe groepen te bereiken. Intellectuele toenadering moest met andere woorden meer internationale solidariteit in het leven roepen. In het eerste naoorlogse decennium (1944-1955) werd deze aanpak echter opnieuw bijzonder populair. Samenwerking tussen regio’s, landen en werelddelen bloeide meer dan ooit

1 De auteur bedankt de redactie van *BMGN - Low Countries Historical Review* en de anonieme referenten voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

2 Mark Verheijen, ‘De Benelux is een huwelijk zonder gemeenschap’, *de Volkskrant* 4 april 2013, <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/12330/4-Uur-Nieuwsbreak/article/detail/3420260/2013/04/04/Mark-Verheijen-De-Benelux-is-een-huwelijk-zonder-gemeenschap.dhtml> (23 april 2013).

3 J.R.M. van den Brink, ‘Op weg naar economische eenheid’, *Benelux* (1948) nr. 1, 10.

op. Ook door cultureel actief te zijn wilde men de naoorlogse puinhopen opruimen.⁴

Er zijn twee redenen om aandacht te besteden aan specifiek de Belgische cultuurpolitiek met betrekking tot de Benelux in de eerste naoorlogse jaren. Ten eerste was een dergelijke cultuurpolitieke promotie in het naoorlogse België niet overbodig. De Benelux was immers een vrij moeizaam tot stand gekomen verband, waarvan de ontstaansgeschiedenis inmiddels uitgebreid is onderzocht. De Londense contacten tijdens de Tweede Wereldoorlog tussen de Belgische minister van Financiën C. Gutt en de Nederlandse zakenman J. Vandenbroeck leidden in 1941 tot het Beneluxconcept en tot het eerste samenwerkingsplan tussen de drie landen. Deze drie kleinere landen vonden het opportuun om hun beleid op elkaar af te stemmen en zo op het internationale toneel niet langer alleen te staan. Via economische schaalvergroting hoopten ze hun politieke gewicht te versterken. In 1943 werd een monetair akkoord gesloten en werd het licht op groen gezet voor een douane-unie. In 1944 tenslotte was het Beneluxverdrag een feit. De eerste Beneluxconferentie vond echter pas in 1946 plaats en het duurde nog tot 1947 voordat het samenwerkingsverband echt begon te functioneren.⁵

Een vlot functionerend verband was de Benelux in het begin niet. Dat hield verband met de tussen Nederland en België bestaande oude rivaliteiten en gevoeligheden. Tijdens de Tweede Wereldoorlog en in de naoorlogse jaren verbeterde het klimaat tussen de twee landen weliswaar, maar de uiteenlopende zelfbeelden en de verschillen in cultuur bleven bestaan en het wederzijds vertrouwen was niet altijd optimaal. Ook hielden de landen er afzonderlijke, uiteenlopende visies op na over de internationale positie van

4 Zie onder meer: D. Mylonas, *La g n se de l’Unesco: La Conférence des Ministres alli s de l’Education (1942-1945)* (Brussel 1976); C. Wells, *The UN, Unesco and the Politics of Knowledge* (Londen 1987); H. Van Velthoven, *Zwerfer in niemandsland. Julius Hoste en zijn Londens oorlogsdagboek* (Gent 2005) 131-139; W. Debrock, ‘België en de internationale culturele betrekkingen’, in: *Belgisch buitenlands beleid en internationale betrekkingen. Liber amicorum Omer De Raeymaeker* (Leuven 1978) 508-510; C.A. Tamse, *Veertig jaar Belgisch-Nederlands Cultureel Accoord, 1946-1986* (Groningen 1986) 2-7.

5 G. van Roon, ‘Toenadering in golven. De voorgeschiedenis van Benelux’, in: A. Postma, H. Balthazar, L.J. Brinkhorst (eds.), *Benelux in de kijker. Vijftig jaar samenwerking* (Tiel 1994) 23-30; T. Grosbois, ‘De onderhandelingen van

Londen voor een Benelux-douane-unie (1941-1944)’, *ibidem*, 39-51; A.E. Kersten, ‘Nederland en België in Londen, 1940-1944. Werken aan de na-oorlogse betrekkingen’, in: *Acta Colloquium over de geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse betrekkingen tussen 1815 en 1945* (Gent 1982) 498-507; J.W. Brouwer, ‘De belofte van nauwe samenwerking. De Belgische en Nederlandse regeringen in ballingschap in Londen, 1940-1945’, in: D. Hellema, R. Coolsaet, B. Stol, *Nederland-België. De Belgisch-Nederlandse betrekkingen vanaf 1940* (Amsterdam 2011) 15-39; P.H. Laurent, ‘Reality Not Rhetoric: Belgian-Dutch Diplomacy in Wartime London, 1940-1944’, in: M.L. Smith en P.M. Stirk (eds.), *Making the New Europe, European Unity and the Second World War* (Londen 1990) 133-144.

het eigen land. De Benelux was bovendien een vrij technisch dossier en dat bemoeilijkte niet zelden de samenwerkingsprocedures. De verschillen in de naoorlogse economische ontwikkeling van beide landen vergemakkelijkten het functioneren al evenmin. De culturele verschillen en in het bijzonder de taalbarrière speelden in het toenaderingsproces dat de Benelux met zich meebracht niet altijd een positieve rol. Bovendien drukten de ministers van Buitenlandse Zaken een sterke stempel op de samenwerking. Zo was er in de bestudeerde periode een wezenlijk verschil tussen enerzijds het voluntarisme en de inspanningen van de socialist P. H. Spaak om de Belgisch-Nederlandse betrekkingen aan te halen en anderzijds de gemengde gevoelens van de katholiek P. Van Zeeland die tussen 1950 en 1954 het departement leidde.⁶ Kortom, er waren genoeg controversen die een cultuurpolitieke begeleiding van het proces van integratie van België, Nederland en Luxemburg verantwoordden.

Een tweede reden om onderzoek te doen naar de cultuurpolitieke aandacht voor de Benelux ligt bij het proces van de Europese eenwording. Dit proces kreeg vlak na de oorlog belangrijke nieuwe impulsen. Er werden stappen gezet in de richting van zowel economische als politieke samenwerking en die projecten wilde men ook ideologisch en cultureel ondersteunen.⁷ De Benelux speelde in dit naoorlogse integratieproces een voortrekkersrol. De samenwerking van de Beneluxpartners op Europees vlak had tot gevolg dat de voorstanders van Europa de Benelux als een belangrijke stap in de richting van Europese integratie beschouwden en haar tevens een voorbeeldfunctie toekenden.⁸ Tijdens de tiende verjaardag van het Beneluxverdrag in 1954 was dat zelfs één van de hoofdthema's. De Benelux profiteerde met andere woorden van de belangstelling voor Europa en die omstandigheid bood de mogelijkheid om te laten zien dat het ook op cultureel politiek vlak een betekenisvolle constructie was.

6 Brouwer, 'De belofte van nauwe samenwerking', *Nederland-België*, 17, 22-23, 25, 29, 31-33, 36-38; M. van Alstein, 'Nederland en België en de nieuwe wereldorde, 1945-1949', *ibidem*, 40-77; S. Nasra en M. Segers, 'Tussen argwaan en pragmatisme. Belgisch-Nederlandse relaties en de Europese integratie, 1949-1969', *ibidem*, 109-138.

7 M.T. Bitch, *Histoire de la construction européenne* (Parijs 1996); D.J. Dedman, *The Origins and Development of the European Union, 1945-1995: A History of European Integration* (Londen 1996); J. Gérard-Libois en R. Lewin, *La Belgique entre dans la Guerre Froide et l'Europe (1947-1953)* (Brussel 1992).

8 A.J. Boekestijn, 'Souvereiniteit en integratie. De Benelux 1945-1958', in: Postma, *Benelux in de kijker*, 99-123; A.E. Kersten, 'Politieke aspecten van de Benelux-samenwerking. Wisselwerking tussen interne opbouw en internationale machtsvorming, 1944-1958', *ibidem*, 79-90; M. van Alstein, 'Nederland en België en de nieuwe wereldorde, 1945-1949', in: Hellema, *Nederland-België*, 40-77; Nasra en Segers, 'Tussen argwaan en pragmatisme', 109-138.

In dit artikel wordt nader ingegaan op de Belgische cultuurpolitiek ten aanzien van de Benelux. Het doel is om na te gaan hoe deze cultuurpolitieke benadering tot stand werd gebracht en welke resultaten ze opleverde. De centrale vraag daarbij is of de Beneluxconstructie dankzij de cultuurpolitiek een grotere bekendheid verwierf en met welke representaties dat gebeurde. Het antwoord op deze centrale vraag valt uiteen in twee delen. Eerst zal er aandacht besteed worden aan de ideologieproducenten en opinievormers: degenen die over de Benelux schreven. Aan de hand van de bestaande literatuur zal gereconstrueerd worden wie dat waren en wat hun plaats in de samenleving en hun activiteit in verschillende netwerken was. Daarbij wordt gekeken of zij specifieke organisaties oprichtten en of dat zij binnen bestaande organisaties met hun cultuurpolitieke functies bezig waren. Vanzelfsprekend is er aandacht voor de communicatiekanalen waarvan zij zich bedienden: eigen bladen of de bestaande pers. Het is de vraag welke communicatiepraktijken ze toepasten en, heel belangrijk, tot welke doelgroepen ze zich richtten. Het tweede deel van het onderzoek betreft de vertogen die door deze opinievormers binnen de verschillende netwerken werden geproduceerd en die via de communicatiekanalen werden verspreid. Deze artikelen en teksten vormen gezamenlijk een bronnencorpus dat met behulp van discoursanalyse wordt geanalyseerd.⁹ Voorafgaand aan de conclusie wordt nog ingegaan op het politiek-ideologische klimaat dat de achtergrond vormde van de artikelen en teksten, en die ook het interpretatiekader vormt van de discoursanalyse. Daarbij wordt onderzocht om welke aspecten van de ideologie het in de artikelen ging, welke representaties aandacht kregen en welke niet, en of de representaties overeenkwamen met de doelstellingen van de culturele politiek. Het is de vraag in welke mate naast de buitenlandse politiek ook de binnenlandse politiek een rol speelde en of de representaties met elkaar in botsing kwamen. Uiteindelijk is het interessant om te ontdekken of en in welke mate het controversiële karakter van de Beneluxconstructie in het discours doorklonk.

De opinievormers, hun netwerken en hun communicatiekanalen

Binnen de groep van auteurs die schreven over de cultureelpolitieke kant van de Benelux valt een vijftal netwerken te onderscheiden. De meest gezaghebbende groep was samengesteld uit direct bij het integratieproces betrokken politici, industriëlen en topambtenaren. In de kringen van het Belgisch-Nederlands Cultureel Akkoord ontstond eveneens een belangrijk

9 In de concluderende paragraaf worden de stellingen die in deze artikelen aan bod komen, onderzocht op een aantal thema's (zie infra 51-57).

Founding father van de Benelux en Belgisch minister P.H. Spaak ontvangt een kaas van een meisje in Hollandse klederdracht tijdens de Benelux-expositie in Amsterdam in 1948.
Reporters/AP Photo, Haarlem.

netwerk, terwijl daarnaast drie groepen van historici aandacht toonden voor de Benelux: een groep die actief was bij het (her)schrijven van handboeken, een groep bestaande uit academische historici en een derde, kleinere groep, bestaande uit publicisten met een actieve historische interesse.

Politici, industriëlen en topambtenaren

Voor de eerste groep, de direct betrokken politici, industriëlen en topambtenaren, was de Benelux in de eerste plaats een economische constructie. Tegelijk kwamen ze er onomwonden voor uit dat ook aan de culturele inkadering moest worden gewerkt. De Benelux moest ‘in de harten en de geesten’ worden gebracht en het project moest naamsbekendheid krijgen. Het doel was om de massa, en vooral de jeugd, te bereiken.¹⁰

In het ontstaan van deze groep speelde Londen een belangrijke rol. De contacten die daar tijdens de Tweede Wereldoorlog tot stand kwamen, bleven naderhand bestaan. Dit gold vooral voor de ministers Spaak (Belgische Socialistische Partij, BSP) en J. Hoste jr. (Liberale Partij), en ook voor de katholiek A. De Schrijver. In bezet België werd ondertussen de naoorlogse economische politiek voorbereid door de *Groupement d’Etudes Economiques*. Deze groep hield een pleidooi voor verruiming van de markt en dus ook voor de samenwerking tussen België, Nederland en Luxemburg. Kernfiguren in de *Groupement* waren de door de Duitse bezetter afgezette secretaris-generaal J.C. Snoy et d’Oppuers, de Leuvense econoom en academicus F. Baudhuin en de topambtenaar A. Coppé. Zij hadden nauwe banden met diverse voor het Benelux-project interessante kringen. Zo hadden ze contact met de financiële kringen van de *Société Générale* via gouverneur A. Galopin en met de metaalgroep Bekaert via F. Van der Straeten Waillet. Via F. Collin bestonden er contacten met de Vlaamse Kredietbank-groep. Na de oorlog speelden personen uit deze *Groupement* een belangrijke rol in het Beneluxproces, hetzij als minister, gezaghebbend academicus of als ‘grand commis’. Andere vooraanstaande politici zoals de Vlaamse katholiek P.W. Segers, de Luikse liberaal J. Rey, de Franstalige katholiek J. Devieusart sloten zich er vrij snel bij aan, evenals een aantal grote bedrijfsleiders (F. Coupé en J. Michiels) en een gekende katholieke publicist als L. De Lichtervelde.¹¹ Hieruit blijkt dat het Benelux-project ook steun kreeg van vooraanstaande Franstalige politici. De genoemde industrieel Coupé publiceerde bovendien artikelen over de Benelux in het tijdschrift *La Relève*.

10 Van den Brink, ‘Op weg naar economische eenheid’, *Benelux* (1948) nr. 1, 10.

11 T. Grosbois, ‘Le renseignement économique et financier en Belgique occupée: L’exemple du Groupement d’études économiques’, in: *La Résistance et les Européens du Nord: Het verzet en*

Noord-Europa (Brussel 1994) 183-207; *Algemeen verslag over de activiteiten gedurende het dienstjaar 1949* (Brussel 1950); J.Cl. Ricquier, ‘Le phénomène “Relève”’, *Courrier hebdomadaire du CRISP* 21 november 1975, 701.

Vanaf 1947-1948, het moment dat de Benelux echt begon te functioneren, werd binnen deze kringen een Benelux Comité actief, met de culturele legitimatie van de Benelux als hoofdopdracht. De Belg J. Hoste werd de eerste voorzitter en de Limburgse Nederlander E. Jaspar was secretaris-generaal. Aan sponsors en bemiddelde leden was geen gebrek en de band met de officiële Benelux-instanties was vanzelfsprekend hecht. Via hun netwerken creëerden de bestuursleden plaatselijke afdelingen. In 1948 bestonden er al afdelingen in Brussel, Antwerpen, Gent, Luik, Ninove en Boom. Het Comité legde zich toe op de organisatie van Belgisch-Nederlandse ontmoetingen, studiereizen en studiedagen. Delegaties uit de economische, de journalistieke en de universitaire wereld werden over en weer ontvangen, maar ook gingen topfiguren als Spaak in Nederland pro-Beneluxlezingen houden. Zij openden tevens de culturele evenementen die het Comité inrichtte: tentoonstellingen, concerten, koorwedstrijden, et cetera. De samenwerkingsgedachte werd tijdens dergelijke gebeurtenissen steeds goed in de verf gezet. Het tienjarige jubileum van de Benelux dat op 7 september 1954 in het Brusselse Paleis der Academiën werd gevierd, vormde daarvan het hoogtepunt.¹²

Een eigen blad, *Benelux* – dat vanaf 1950 *Nouvelles Benelux Nieuws* heette – met enkele honderden abonnees, gaf aan deze activiteiten enige bekendheid en continuïteit. De redactie zorgde ook voor artikelen, de bron bij uitstek voor een onderzoek naar legitimerende vertogen over de Benelux. De redactie deed voor deze artikelen niet alleen een beroep op de eigen leden, maar ook op figuren uit andere culturele circuits. De historicus P. Geyl, de publicist-ambtenaar J. Kuypers, de anglist F. De Backer en de literatoren A. Van Duinkerken en H. Teirlinck leverden teksten voor het blad en/of traden op

12 Voor een overzicht van deze activiteiten vanaf 1949, zie: de algemene verslagen van de dienstjaren, uitgegeven door het Comité zelf en de aankondigingen in *Benelux* (1948-1949) en *Nouvelles-Benelux-Nieuws* (1950-1954). Ter gelegenheid van de tiende verjaardag van Benelux verschijnt een speciaal nummer van het blad met de discours van P.H. Spaak, 'Message à l'occasion du Xe anniversaire de la signature de la convention Benelux'; E.N. Kleffens, 'Patience stond er geschreven'; J. Beck, 'Les étapes de Benelux'; J. Van Houtte, 'Naar de Economische Unie'. Zie ook: *Benelux, Academische Zitting te Brussel*, discours van M.A. Reinalda, N. Margue, H. Teirlinck, W. Drees, september-oktober 1954.

als gastspreker.¹³ Tijdens de feestelijkheden bij het tienjarig jubileum, begin september 1954, was, naast Spaak, Teirlinck de Belgische gastspreker. Maar de groep had nog andere communicatiekanalen. Kranteneigenaar Hoste gaf, met de hulp van zijn medewerkers M. Stijns en A. Maertens, tot aan zijn dood in 1954 het liberale *Laatste Nieuws* uit. Belangrijker was het tijdschrift van dezelfde strekking, *De Vlaamse Gids*, dat werd ingeschakeld voor de activiteiten van het Comité.¹⁴

Progressieve katholieke intellectuelen werden via het weekblad *La Relève* van Michiels en Coupé uitvoerig op de hoogte gehouden van alle Beneluxontwikkelingen. Baudhuin bereikte de katholieke lezers van de krant *La Libre Belgique* en samen met De Lichtervelde ook de lezers van de *Revue Générale Belge*. Spaak schreef over de Benelux in zijn editoriaalen voor de

- 13 Een overzicht van de artikels uit *Benelux* met aandacht voor culturele aspecten: ‘Inleiding’, *Benelux* (juli 1948) nr. 1, 9; Van den Brink, ‘Op weg naar economische eenheid’, 10-11; Hoste, ‘De samenwerking van de Lage Landen en de internationale verhoudingen’, 12; F. Beelaerts van Blokland, ‘Lichtend voorbeeld’, 13; F. Baudhuin, ‘La prospérité belge, juli 1948’, 14-15; ‘Discours de Mr. P.H. Spaak, juli 1948’, 38; J. Petit, ‘Saint-Willibrord au Luxembourg: Echternach, point de jonction morale de Benelux?’, *Benelux* (augustus 1948) nr. 2, 32-34; A. Coppé, ‘Slotrede’, 37-38; P.H. Spaak, ‘Idealisme en zin voor de realiteit’, 5; A. Christiaens, ‘Tijdskroniek. Van Vlaamse regionalisten, puristen en Nederlandse taalzuiveraars’, 18-21; F.X. baron Van der Straeten-Waillet, ‘L’Union Economique Benelux’, *Benelux* (september 1948) nr. 3, 6-7; J. Hoste, ‘Vier jaren Benelux!’, 8; E. Jaspas, ‘Vijf september 1944-1948’, 9-11; N. Margue, ‘Vu de Luxembourg: Les accords culturels entre les partenaires Benelux’, 16-17; T. Naeff, ‘Boeken zijn geen smokkelwaar’, 18-19; A. Samoy, ‘Beneluxhandelsverkeer ontwikkelde zich zeer gunstig’, 25-27; P. Geyl, ‘De vrede van Munster 1648’, *Benelux* (oktober 1948) nr. 4, 8-9; J.B. Vink, ‘Benelux dans le cadre de l’Union Européenne’, 20, 36; L. Roggeveen, ‘Vlaamse jeugdboeken naar Nederland’, *Benelux* (november-december 1948) nr. 5-6, 12; P.W. Segers, ‘Het accoord over het Duitse transitio is een mijlpaal’, 24; A. Van Duinkerken, ‘Vrijmoedige commentaar’, 28; A. Christiaens, ‘Taaleenheid is geen taaleenvormigheid’, 46-48; F. Baudhuin, ‘L’Economie orientée’, *Benelux* (extra uitgave; april 1949); ‘Academische zitting te Brussel’, *Nouvelles Benelux Nieuws* (september-oktober 1954).
- 14 Geanalyseerde artikels uit *De Vlaamse Gids*: J. Hoste, ‘De samenwerking van de Lage Landen, *De Vlaamse Gids* 31 (1947) 194-202; J.A. Van Hamel, ‘Geest van samenwerking en geest van separatisme’, 513-524; M. Stijns, ‘De Westerse Unie, een veelomvattende taak’, 33 (1949) 231-234; M. Stijns, ‘Verstandhouding en harmonie in West-Europa’, 449-451; J. Hoste, ‘De West-Europese samenwerking’, 34 (1950) 385-388; J. Hoste, ‘De samenwerking van de Lage Landen’, 35 (1951) 644-648; J. Hoste, ‘De Lage Landen in de wereldgemeenschap’, 36 (1952) 214-217; F. Grootjans, ‘De Europese eenmaking en de belangen van het Nederlandse taalgebied’, 37 (1953) 321-331; A. Pitlo, ‘De betekenis van Benelux’, 39 (1955) 129-134; P. Geyl, ‘Culturele samenwerking tussen België en Nederland’, 39 (1955) 641-653.

▲
Julius Hoste, de eerste voorzitter van het Benelux
Comité en uitgever van de liberale krant *Het Laatste
Nieuws*.
Liberaal Archief, Gent.

Brusselse krant *Le Soir* en in socialistische bladen.¹⁵ De ondernemerswereld was uiteraard ook in de Benelux geïnteresseerd. In het blad van het Verbond der Belgische Nijverheid (vbn) was de belangstelling voor de culturele omkadering beperkt, maar de redactie van de *Berichten* van het Vlaams Economisch Verbond (vev) schreef er wel meer over.¹⁶

Via de secretaris van de Culturele Commissie van het Comité, H.L. Van Breda, was er ook een nauwe band met het hulpcomité voor Nederlandse studenten die sinds de hongervinter van 1944-1945 aan de Leuvense universiteit verbleven. De Nederlandse universiteiten waardeerden deze steun zodat er wederzijdse bezoeken van docenten werden georganiseerd. Hierbij speelde het Comité ook een rol. In 1947 resulteerde deze samenwerking in een eredoctoraat van de Leuvense universiteit voor koningin Wilhelmina. Het

- 15 Onderzochte artikels uit *La Relève*: ‘Le redressement économique des Pays-Bas’, 10 mei 1952, 5; ‘Veut-on faire échouer Benelux?’, 10 mei 1952, 10-11; ‘Un programme pour Benelux’, 17 mei 1952, 10-11; A.S. Torck, ‘Benelux et les textiles’, 7 juni 1952, 10; ‘Pauvre Benelux’, 6 september 1952, 11; F. Coupé, ‘Aspects politiques et psychologiques de Benelux’, 13 september 1952, 12-13; 20 september 1952, 8-9, 15; ‘Pour Benelux quand même’, 27 september 1952, 1-3; ‘Benelux oui ou non?’, 18 oktober 1952, 10; ‘Il y a intégration et intégration’, 18 oktober 1952; ‘Programme d’action pour Benelux’, 18 oktober 1952, 14-15; A.S. Torck, ‘Il faut dépanner Benelux’, 24 januari 1953; ‘Les Hollandais hésitent’, 24 januari 1953, 10-11; A.S. Torck, ‘Benelux’, 3 maart 1953, 10. Onderzochte artikels uit *Revue générale belge*: R. Crabbe, ‘Problèmes hollandais-belges’, december 1945; R. Crabbe, ‘Benelux devant l’Allemagne et la France’, december 1946; R. Crabbe, ‘L’Union hollando-belge et nos ports’, juni 1947; F. Baudhuin, ‘Hollande-Luxembourg-Belgique’, september 1947; F. Baudhuin, ‘L’Union européenne’, juni 1948; R. Crabbe, ‘Benelux et le Pacte de Dunkerque’, februari 1948; L. De Lichtervelde, ‘Le Pacte de Bruxelles’, april 1948; F. Collin, ‘La politique monétaire de Benelux’, april 1949. Voor de referenties van de artikels van P.H. Spaak, zie de noten 11, 12, 25. Over zijn rol in Benelux: M. Dumoulin, *Spaak* (Brussel 1999) *passim*.
- 16 De titels van de artikels uit *Mededelingen van het Verbond der Belgische Nijverheid (vbn)*: W. Dierickx, ‘Wij moeten leren denken als leden van de economische unie’, 21 februari 1947, 351-353; W. Dierickx, ‘Een eerste stap’, 16 januari 1948, 71-72; L. Cornil, ‘Wat gewordt er van Benelux’, 10 februari 1949, 327-328; W. Dierickx, ‘Benelux komt op gang’, 24 maart 1949, 723-727; W. Dierickx, ‘Benelux’, 23 juni 1949, 1419-1421; L. Cornil, ‘Nu of nooit!’, 13 oktober 1949, 2211-2213; W. Dierickx, ‘Na de conferentie te Luxemburg’, 10 november 1949, 2427-2428; H.M. Claessens, ‘Na het congres’, 20 juni 1952, 1289-1292; H.M. Claessens, ‘De aanhouder wint’, 15 oktober 1952, 2289-2292. De artikels uit *vev-Berichten (Vlaams Economisch Verbond)*: ‘De Nederlandsch-Belgisch-Luxemburgsche Tolunie. De uitvoering ervan een dringend economisch vraagstuk’, oktober-november 1945, 11-20; O. Zeghers, ‘Na de Beneluxconferentie in Den Haag’, 10-13 maart 1949, 31 maart 1949, 287-295; P. Delbaere, ‘Benelux’, 30 augustus 1952, 741-742; O. Engels, ‘Benelux tien jaar oud’, 15 september 1954, 1747-1748.

Comité was mede-organisator van deze plechtigheid. Naast Van Breda waren ook de Comité-leden F. Collin en A. Van Duinkerken daar aanwezig.¹⁷

Het netwerk rond het Belgisch-Nederlands Cultureel Akkoord

Een tweede (beperkter) netwerk, dat vooral recruteerde in Vlaamse culturele kringen, sloot rechtstreeks aan bij het Belgisch-Nederlands Cultureel Akkoord. In de inleiding van dit artikel werd al opgemerkt dat dergelijke akkoorden het culturele proces een officieel karakter gaven. Vooroorlogse initiatieven waren er wel geweest, maar hadden niet het verhoopte succes opgeleverd. Het tot stand komen van de Benelux werd aangegrepen om de culturele betrekkingen tussen Nederland en België, maar ook met Luxemburg, nieuw leven in te blazen. Ook hier speelde ‘Londen’ een belangrijke rol: tijdens de voorbereidende onderhandelingen met betrekking tot Unesco, onder leiding van Hoste, werden tegelijk modelakkoorden uitgewerkt over de culturele betrekkingen tussen de landen.¹⁸ Het hoeft niet te verbazen dat de meeste voorstanders van de Benelux ook pleitten voor een dergelijk akkoord tussen Nederland en België, ter ondersteuning van en in samenhang met de Benelux. Het Belgisch-Nederlands Cultureel Akkoord kwam uiteindelijk in 1946 tot stand en richtte zich op twee van de drie Benelux-landen. In de praktijk ging het vanwege de gemeenschappelijke taal hoofdzakelijk om Nederlands-Vlaamse betrekkingen.¹⁹

De ‘Londenaars’ vormden ook de basis van deze groep. Weer trad Hoste naar voren, die via dit Akkoord weerwerk wilde leveren voor de schade die de collaboratie van Vlaamsnationalisten met de Duitse bezetter de Vlaamse zaak had toegebracht. De Vlaamse socialist C. Huysmans, die na de oorlog premier en onderwijsminister werd, was een even fervent voorstander van het Akkoord. Ook academici zoals de filoloog W. Couvreur en de kunsthistoricus L. Van Puyvelde, die beiden in Londen waren, bleven na de oorlog betrokken.²⁰ De overtuigd flamingante naoorlogse onderwijsminister H. Vos zorgde voor de uitvoering van het Akkoord. Hij trok daarbij onbesproken personen uit de universitaire en literaire wereld aan (F. De Backer, H. Teirlinck) en was zeer tevreden dat Nederland de om zijn pro-Vlaamse ideeën bekend staande

17 J. Roegiers, ‘Een katholieke universiteit eert een christelijke vorstin. Het Leuvens eredoctoraat voor koningin Wilhelmina (1947)’, in: *Moeizame moderniteit. Katholieke cultuur in transitie. Opstellen voor Jan Roes (1939-2003)* (Themanummer van *Trajecta. Tijdschrift van het katholiek leven in de Nederlanden* 13 (2004) 400-416).

18 Van Velthoven, *Zwerver in niemandsland*, 126, 131-132.

19 Tamse, *Veertig Jaar Belgisch-Nederlands Cultureel Accoord*, 10-11; I. Steen, ‘Idealisme versus pragmatisme. De Belgisch-Nederlandse culturele betrekkingen, 1945-1980’, *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 116:4 (2001) 437-447; *Vijf jaar culturele samenwerking tussen Nederland en België, 1946-1951* (Brussel 1951).

20 Van Velthoven, *Zwerver in niemandsland*, 126, 143.

historicus P. Geyl afvaardigde.²¹ De centrale, coördinerende figuur was de ervaren topambtenaar J. Kuypers. Vanaf 1950 richtte Buitenlandse Zaken een aparte dienst op voor buitenlandse culturele betrekkingen, maar het departement Onderwijs bleef toch de leidende rol vervullen, met Kuypers en zijn staf als kern.²²

Hoewel het collaboratieverleden van een deel van de Vlaamse beweging het succes van het Akkoord vanuit Vlaanderen in de weg stond, zorgde de Beneluxcontext er toch voor dat er op taal- en spellingsvlak vooruitgang werd geboekt. Reeds in 1944 werd er een akkoord bereikt over een uniforme spelling en in 1948 kwam een gezamenlijk Centrum voor Neerlandistiek tot stand. Ook op andere terreinen was er aandacht voor de verdediging van het Nederlandse taalgebied binnen Europa. Contacten tussen Vlaamse en Nederlandse universitaire vakgroepen die voor de oorlog al waren gelegd, werden hernieuwd en het Akkoord voorzag ook in de uitwisseling van professoren, onderzoekers en studenten.²³ Het plan om via het middelbaar onderwijs elkaars imago op te poetsen lukte dan weer niet echt. Geyl kreeg opdracht om de bestaande geschiedenisleerboeken in die zin aan te passen, maar hij deed dat zo weinig diplomatiek dat zijn voorstellen door de Gemengde Commissie niet eens publiek werden gemaakt.²⁴ Uiteindelijk zou het Akkoord dan ook niet veel beweging brengen in de Vlaamse literaire kringen. De repressie maatregelen en het weinig Vlaamsgezinde klimaat in deze jaren legden veel letterkundigen en redacties van literaire tijdschriften het cultureel politieke zwijgen op. Vanaf 1951 hadden er in de marge van het Akkoord wel Conferenties der Nederlandse Letteren plaats, met Teirlinck als

21 Voor de vriendschappelijke betrekkingen tussen H. Vos en P. Geyl, zie: P. van Hees en A. Willemsen (eds.), *Geyl in Vlaanderen. Brieven en notities uitgegeven*. III, 1933-1966 (Antwerpen, Amsterdam 1975) *passim*. Men leze ook P. Geyl, *Autobiografie. Ik die zo weinig in het verleden leef, 1887-1940* (Amsterdam 2009).

22 Debrock, *België en de culturele internationale betrekkingen*, 524-525.

23 P. Geyl, 'Culturele samenwerking tussen België en Nederland', *De Vlaamse Gids* 39 (1955) 641-653; J. Tollebeek, 'Uitgedaagd door historische gebondenheid', in: idem, *De ijkmesters. Opstellen over de geschiedschrijving in Nederland en België* (Amsterdam 1994) 75-82.

24 *Rapport van de Nederlandse Subcommissie voor het onderzoek van Belgische schoolboeken*, 6 mei 1955; *Rapport van de Gemengde Technische Commissie ter uitvoering van het Nederlands-Belgisch Cultureel Accoord. Herziening van Belgische en Nederlandse Geschiedenis- en Aardrijkskundeboeken*, 6 mei 1955 (Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief Puttemans, nr. 74). De correspondentie tussen P. Geyl en directeur-generaal Van den Borre over dit rapport bevindt zich eveneens in het archief van A. Puttemans (nrs. 74 en 76). Zie ook E. Witte, *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa. Belgische historici en de naoorlogse politiek-ideologische projecten (1944-1956)* (Kapellen 2009) 285-292.

voorzitter, maar concrete resultaten bleven uit. Pas vanaf de tweede helft van de jaren vijftig ging het Akkoord in die kringen meer betekenen.²⁵

Ondertussen lieten de leden van het netwerk niet na om de culturele samenwerking tussen de (twee) Beneluxlanden in de media te promoten. De veel gelezen liberale bladen van Hoste en vooral de *Vlaamse Gids* werden hiervoor ingezet. Ook Vlaamsgezinde bladen als de katholieke *De Standaard* en, met name, *De Spectator* lieten leden uit het netwerk als M. Roelants en C. Dubois aan het woord en berichtten over hun activiteiten. Kuypers zelf publiceerde over het Akkoord in een socialistisch maandblad.²⁶

De revisiebeweging

Een derde groep die in België actief was in de cultuurpolitieke beeldvorming rond de Benelux waren historici. Dit hoeft weinig verbazing te wekken, gezien de centrale rol van de gemeenschappelijke geschiedenis van de drie landen in het culturele toenaderingsproces. Deze historici vormden zelfs meer dan één netwerk. Het meest uitgebreide situeerde zich in de revisiebeweging die Unesco onmiddellijk na de oorlog in het leven riep. Vooral geschiedenishand- en leerboeken wilde men zo aanpassen dat ze de jongere generaties een internationaal civisme konden bijbrengen. België was een actief lid van de beweging en de eerste conferentie vond dan ook in 1950 in Brussel plaats.²⁷

25 Lemmata 'Vlaams-Nederlandse betrekkingen' en 'Algemene Conferenties Nederlandse Letteren', in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (Tielt 1998) deel 1, 263-264; deel 2, 2177-2182.

26 Voor de artikels uit *De Spectator* zie: 'Naar een nieuw bestel', 11 februari 1945; E. Tobback, 'Onze noorderburen en wij', 11 maart 1945; F. Van Cauwelaert, 'Nederland herrijze! Nederland en België op elkaar aangewezen', 13 mei 1945; M. Roelants, 'Met de politiek der Lage Landen kan begonnen', 13 mei 1945; C. De Groot, 'Belgisch-Nederlandsche samenwerking', 4 november 1945; L. Hanekroot, 'Hoever staat het met de Belgisch-Nederlandsche samenwerking?', 20 januari 1946; 'Gaat Nederland continentaal denken?', 27 januari 1946; T. Luyckx, 'Rondom de Nederlandsch-Belgische Cultuurdagen', 10 maart 1946; L. Hanekroot, 'Nederlands' Europeesche Politiek', 7 april 1946; W. Van Voorhout, 'De Belgisch-Nederlandsche toenadering vanuit Nederland gezien', 26 mei 1946; L. Hanekroot, 'Staatkundig

denken in de Lage Landen', 25 augustus 1946; A. De Schryver, 'Welkom aan Koningin Wilhelmina', 20 oktober 1946; H. Jaspar, 'Nederlandsch-Belgisch-Luxemburgsche economische samenwerking', 20 oktober 1946; A.G. Samoy, 'Nogmaals aandacht voor de tolonie', 2 februari 1947; 'Een studiereis door de Lage Landen', 19 oktober 1947; L. Hanekroot, 'Steeds het beloofde land Benelux', 26 oktober 1947; 'Nieuwe hoop voor mensen van goede wil', 16 november 1947; 'Unionisme of illusionisme', 13 februari 1948; L. Hanekroot, 'Brief uit Nederland', 9 juli 1948; A.G. Samoy, 'Na de Haagse conferentie', 18 maart 1948; L. Hanekroot, 'Een Nederlandse stem', 18 maart 1948; J. Kuypers, 'De Vlaamse beweging en wij', *Socialistische Standpunten* (1954) 245-251.

27 O. Schuddenkopf, 'History of Textbook Revision, 1945-1965', in: O. Schuddenkopf e.a., *History Teaching and History Textbook Revision* (Straatsburg 1967) 11-41; Witte, *Voor vrede, democratie*, 75-86.

In datzelfde jaar schakelde Unesco *World Brotherhood/Fraternité Mondiale* in bij de revisiebeweging. Deze Amerikaanse organisatie was in oorsprong oecumenisch en werd door de *Carnegie Foundation* en andere grote concerns gefinancierd. *World Brotherhood* kreeg steun van onder meer Nobelprijswinnaar fysica Arthur Compton, universiteitsprofessoren en bekende oud-staatslieden. In 1950 werd in Parijs en Genève een Europese afdeling gevestigd die door alle Westeuropese landen werd gesteund. Tijdens het internationale *World Brotherhood*-congres in 1955 in Brussel waren de ministers, hoge ambtenaren en industriëlen uit de reeds vermelde Belgische Beneluxnetwerken eveneens aanwezig. Spaak was zelfs erevoorzitter van de organisatie.²⁸

De kern van de Belgische revisiebeweging werd echter gevormd door enkele topambtenaren uit het departement van Onderwijs. Zo was directeur-generaal F. Van den Borre een centrale figuur en speelde ook directeur-generaal G. Van de Veegaete een ondersteunende rol. Om de professoren en leraren van het hoger middelbaar en normaal onderwijs te bereiken ondersteunde het departement in 1951 de Franstalige inspecteur geschiedenis in zijn streven om een Federatie op te richten voor zowel de academische wereld als de elite uit het geschiedenisonderwijs van de openbare en de katholieke scholen van de twee landsgedeelten. Voorzitter A. Puttemans (inspecteur), ondervoorzitter E. Lousse (Leuvens professor) en secretaris G. Gysels (docent hoger onderwijs) vertegenwoordigden de Federatie in de revisiebeweging, maar ook andere leraren en universiteitsprofessoren engageerden zich daarin.²⁹

De *World Brotherhood/Fraternité Mondiale* zag de Benelux als voorbode van de Europese integratie en daarmee als een interessante casestudy om de solidariteitsgedachte in het geschiedenisonderwijs te propageren. In de lente van 1953 vond in Luxemburg *La Rencontre des professeurs d'histoire des pays Benelux* plaats, in aanwezigheid van delegaties van andere Westeuropese landen. Uit de introductie van de Belgische rapporteur bleek dat de aanwezigen zich tegen elk intellectueel dirigisme keerden: ‘plus que toute autre branche l’histoire doit être le fruit de la liberté la plus totale’, heette het, maar het moest wel mogelijk zijn ‘de faire ressentir un peu plus les faits qui rapprochent et un peu

28 *Fraternité mondiale: Rencontres pédagogiques internationales, 1948-1950* (Genève, Parijs 1950); *Fraternité mondiale: Buts. Méthodes. Programme* (Genève 1950); *Fraternité, périodique trimestriel* (1954-1955); ‘World Brotherhood, Brussels Assemblée, 7 juli 1950’; ‘List of participants’ (deze bronnen bevinden zich in het privé-archief van G. Gysels, Brussel); Witte, *Voor vrede, democratie*, 75-87.

29 De dossiers en uitvoerige correspondentie van de Federatie zijn bewaard in de archieven van voorzitter A. Puttemans (Algemeen Rijksarchief Brussel) en in die van secretaris G. Gysels (Privé-archief, Brussel). Verslagen van de activiteiten in *Histoire et Enseignement: Geschiedenis en Onderwijs* (1951-1956). Gegevens over de deelnemende historici aan de revisiebeweging: Witte, *Voor vrede, democratie*, 98-105, 277-308.

moins les faits qui séparent'.³⁰ Uiteindelijk kwam er geen onderzoek naar de handboeken, wel bracht men een *Benelux-Syllabus* tot stand waarin de gewenste hoofdlijnen, opgesteld op basis van recent onderzoek, aangegeven werden.³¹ De *Syllabus*, die pas na meerdere inhoudelijke discussies in 1955 verscheen, werd uitgereikt aan de deelnemers van het Brusselse congres en bereikte via de Federatie en haar blad *Histoire et Enseignement-Onderwijs en Geschiedenis* en de inspectie ook de brede geschiedeniswereld, de leerprogramma's en de leerboeken.³²

Historici in de academische wereld

Hoewel niet echt van hechte netwerken gesproken kan worden, maar veeleer van losse verbanden, waren andere Belgische historici eveneens bezig met de legitimatie van de Beneluxsamenwerking vanuit de geschiedenis. Een vierde groep van auteurs over de Benelux is dan ook terug te vinden in de academische wereld. Al in de jaren 1930 had de bekende historicus Henri Pirenne sterk de nadruk gelegd op het assimilatievermogen van de Belgische cultuur en het land gepresenteerd als 'de microcosmos van Europa'. In hun reactie op Pirennes visie legden de Nederlandse Groot-Nederlandse historici C. Gerretson en P. Geyl de klemtoon op de eenmakende rol van de Bourgondische staat. Bijgetreden door een aantal Vlaamsnationalisten ondersteunden ze op die manier de ontwikkeling van een Groot-Nederlandse politieke beweging. Dit 'Bourgondisme' leidde in historische kringen tot een 'heelnederlandse' benadering die vooral in Leuven en Gent aanhang had. Maar ook de Nederlandse marxistische historicus J. Romein hechtte belang aan de gezamenlijke geschiedenis van Noord en Zuid, die hij in zijn syntheseswerk *De Lage Landen bij de zee* (1934) uitdroeg. Romein bouwde aan dit concept verder en werkte reeds tijdens de oorlog de plannen uit voor een groots opgezette reeks over de *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (AGN). Zowel Nederlandse als Belgische Nederlandstalige en Franstalige historici namen eraan deel en in 1949 verscheen het eerste deel.³³

30 'Fraternité mondiale. Commission des organisations éducatives. Rencontre pédagogique des professeurs d'histoire des Pays Benelux. Révision des manuels. Luxembourg, 9-11 avril 1953' (Privé-archief G. Gysels, Brussel).

31 'Fraternité mondiale. Réunion préliminaire de Bruxelles, 30 mai 1953'; 'Fraternité mondiale. Commission du Syllabus Benelux. Bruxelles, 16 juin 1954'; 'Fraternité mondiale. Syllabus Benelux. Faits dominants et grandes figures de l'histoire de Belgique, du Grand-Duché de Luxembourg et des Pays-Bas; Genève, 1955'. Zie ook Witte, *Vrede, democratie*, 285-291.

32 *Histoire et Enseignement - Geschiedenis en onderwijs* (1955) 52-59.

33 Tollebeek, 'Uitgedaagd door historische gebondenheid', 75-91; M. Beyen, *Oorlog en verleden. Nationale geschiedenis in België en Nederland, 1938-1947* (Amsterdam 2002) 394-407; L. Wils, 'De zogenaamde Grootnederlandse geschiedschrijving', in: L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en geschiedenis. Historische opstellen, gebundeld en aangeboden aan de schrijver bij het bereiken van zijn emeritaat als hoogleraar aan de K.U. Leuven* (Leuven 1994) 384-430.

De geest van samenwerking die de Benelux creëerde, werd gebruikt om de heelnederlandse kijk op de geschiedenis nieuw leven in te blazen. De publicatie van de AGN werd aan de Beneluxgedachte gekoppeld, met het Bourgondische eenmakingsproces als vroege voorloper daarvan. Wegens de collaboratie met de bezetter in Vlaamsnationale kringen was van een politieke Groot-Nederlandse constructie na de oorlog natuurlijk geen sprake meer, al lieten sommige radicale flaminganten niet na om de AGN er rechtstreeks bij aan te laten sluiten.³⁴ Voor de culturele samenwerking tussen de drie landen van de Benelux en vooral die tussen Nederland en Vlaanderen was de AGN een belangrijke onderneming. Andere gemeenschappelijke projecten, zoals de Nederlands-Belgische historische congressen en de samenwerking in historische vaktijdschriften, zorgden er eveneens voor dat men van een netwerk(je) van historici kan spreken.³⁵

Publicisten met historische belangstelling

Een laatste groep van schrijvers over de Benelux is te vinden onder de groep publicisten die zich actief bezig hield met geschiedenis, een groep die voortbouwde op het extreemrechtse gedachtegoed van de Franse ideoloog Ch. Maurras en van de Vlaamse Verdinaso-leider J. Van Severen. We weten dat ook in die Belgicistische en royalistische kringen de Bourgondische staatsgedachte had doorgewerkt.³⁶ Na de oorlog was er geen sprake meer van dit gedachtegoed, maar deze publicisten grepen de Benelux en Europa aan om een aantal ideeën te laten overleven. Het Bourgondische rijk werd nu ‘l’Europe médiane’, dat een meerwaarde had omdat het de Europese ‘oerelementen’ (de rechtsstaat, de christelijke caritas, et cetera) bewaard had. De Benelux was dus de ruggengraat van de Europese constructie, waarbinnen ‘trois peuples enfin réunis dans un effort commun’ konden genieten van ‘les effets bienfaisants d’une association rationnelle’. Aan België werd – in navolging van Pirenne – de leidersrol toegekend. Was dit land immers niet het centrum waar de oerelementen samenkwamen?³⁷

De zeer rechtse jurist en publicist van historische werken F. Drion de Chapois was de spilfiguur van de groep. Hij had banden met andere even rechtse historici zoals C. Terlinden en met de Zwitser G. de Reynold, die evenals hij zeer bedrijvig was bij de historische legitimatie van Europa. Drion

34 T. Luykx, ‘Rondom de Nederlandsch-Belgische Cultuurdagen’, *Spectator*, 10 maart 1946 (editoriaal).

35 Tollebeek, ‘Uitgedaagd door historische gebondenheid’, 75-82; F. Hugenoltz, ‘De Nederlands-Belgische Historische Congressen sinds 1939’, *Theoretische Geschiedenis* 19 (1992) 186-201.

36 E. Defoort, *Charles Maurras en de Action Française in België* (Melsele 1975).

37 F. Drion du Chapois, *L’Europe médiane vue par Lucien Jottrand* (Brussel 1949); Idem, *A la recherche de l’Europe sur les routes du passé: Lectures historiques* (12 delen; Brussel 1949-1976); Idem, *La vocation des Belges* (Brussel 1958); Idem, *Henri Pirenne* (Brussel 1964).

de Chapois trachtte een aantal voorstanders van de Benelux uit de katholieke partij voor zijn ideeën te winnen en wilde tevens aanhang in de academische wereld verwerven. Hij kreeg hulp van de Leuvense emeritus hoogleraar L. Van der Essen en er werd een aantal specialisten van de vijftiende en zestiende eeuw afkomstig van de Université Catholique de Louvain (UCL), de Université Libre de Bruxelles (ULB) en de Koninklijke Militaire School bij de onderneming betrokken. Aan de UCL werd in 1952 een Chaire d'Etudes Bourguignonnes opgericht en van daaruit ontstond enkele jaren later een *Centre Européen d'Etudes Bourgondo-médiannes*. Drion zelf publiceerde ondertussen uitvoerig over l'Europe médiane, alias de Benelux. Via zijn vriend en geestesgenoot, J. Valschaerts, hoofdredacteur van *Le Rappel*, had hij tevens toegang tot deze katholieke Henegouwse krant.³⁸

Het overzicht van de netwerken die we ontdekten – de politici en direct betrokkenen, de groep rond het Belgisch-Nederlands Cultureel Akkoord en de drie groepen historici – laat duidelijk zien dat er via verschillende communicatiekanalen culturele promotie voor de Benelux werd gemaakt. Zo kwamen er talrijke vertogen tot stand in verschillende media. Er was een eigen blad (*Benelux*) en er werden eigen gelegenheidsgeschriften uitgegeven. De politieke krantenwereld werd zowel aan Vlaamse als aan Franstalige zijde bereikt (*Le Soir*, *Het Laatste Nieuws*, *De Standaard*, *Le Rappel*, *La Libre Belgique*). Dat was ook het geval voor week- en maandbladen, niet alleen voor politieke bladen (*La Revue Générale Belge*, *La Relève*), maar ook voor enkele professionele (*VEV-Berichten*) en culturele bladen (*De Vlaamse Gids*, *De Spectator*). Historici zorgden voor revisierapporten en voor historische werken, artikelen en recensies waarin de Benelux een rol speelde. De vertogen die tussen 1947 en 1955 in deze media te vinden zijn, worden in de paragraaf hierna aan een discoursanalyse onderworpen.

Cultuur: een ondergeschikt en controversieel thema

Er zijn twee hoofdkenmerken in het discours aan te wijzen, die nauw samenhangen met het politiek-ideologische klimaat van deze periode. Cultuur was in het discours ondergeschikt aan de hoofddoelstellingen van de Benelux die economisch en Europees waren. Ten tweede werd het discours gekenmerkt door het gegeven dat de Beneluxgedachte in veel politieke kringen en om uiteenlopende redenen omstreden was. De Benelux was, zo bleek hierboven

38 F. Drion du Chapois, *Mes vieilles maisons* (3 delen; Brussel 1975-1980); Idem, *Jean Valschaerts* (Brussel 1971); J. Richard, 'Drion du Chapois historien', in: *Hommage au baron Drion du Chapois* (1899-

1986) (Bâle 1987) 8-13; J. Cazaux, 'Le baron Drion du Chapois, fondateur et secrétaire général du Centre d'études burgondo-médiannes', in: *ibidem*, 14-16; P. Vandromme, *François Drion du Chapois* (Brussel 1969).

al, een economisch project dat vooral omarmd werd door pro-Amerikaanse voorstanders van de vrije markt. Culturele samenwerking was een bijzaak.³⁹ De Benelux was bovendien een moeilijke constructie die in deze periode meerdere malen in een crisissituatie verkeerde. Veel aandacht ging bijgevolg uit naar de oorzaken daarvan. België kende een sneller economisch herstel dan Nederland; de economische structuur van de twee landen verschilde, bijvoorbeeld wat betreft export en het loonpeil, et cetera.⁴⁰ Deze problemen kregen ruimschoots aandacht van de publicisten. Ze bevorderden de belangstelling voor de culturele toenadering niet en creëerden er evenmin een vruchtbare voedingsbodem voor. ‘Politiek mengt zich schadelijk in de cultuurverbreiding’, stelde men dan ook onomwonden vast in *Benelux*.⁴¹

De Benelux werd ook gezien als vooral een tussenstap op weg naar een verdere integratie in Europa. Vanaf het moment dat de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) het licht zag, verminderde de strategische betekenis van de Benelux. Ook in het culturele discours verscheen de Benelux vooral als een onderdeel van de Europese beweging. De concurrentie met het Europese culturele vertoog is dan ook groot. Tegelijkertijd met de doorbraak van de Benelux ging er immers veel aandacht uit naar de culturele legitimatie van Europa. De Beneluxgedachte moest bovendien in stelling worden gebracht tegen een beladen verleden. Tussen België en Nederland waren de betrekkingen tot voor de Tweede Wereldoorlog zonder meer ambivalent. De scheiding van 1830 was kennelijk nog niet in alle kringen verteerd en de territoriale eisen die men in nationalistische Belgische milieus na de Eerste Wereldoorlog tegenover Nederland had doen gelden, maar die niet werden ingewilligd, hadden de betrekkingen geenszins verbeterd. Pas aan de vooravond van 1940 klaarde de lucht wat op, maar ook na de bevrijding was de wederzijdse beeldvorming geenszins *unisono* positief.⁴² Kortom, geen ideaal klimaat om aan culturele toenadering te doen en/of over te schrijven.

In francofiel en wallingantisch België was het geestelijke klimaat onverschillig of zelfs ronduit vijandig tegenover de Benelux. Een paar

39 Niet enkel in de tijdschriften die een band hebben met economische belangengroepen, maar ook in de algemene pers is dit het geval. Zo publiceert het weekblad *La Relève* in 1952 niet minder dan negentien economisch georiënteerde hoofdartikels over de Benelux.

40 T. Mommens, ‘Het landbouwprobleem in de vorming van Benelux’, in: Postma, *Benelux in de kijker*, 175-199; J.L. van Zanden, ‘De economische ontwikkeling van Nederland en België en het “succes” van Benelux, 1945-1958’, in: E.S.A. Bloemen (ed.), *Het Benelux-effect. België,*

Nederland en Luxemburg en de Europese integratie, 1945-1957 (Amsterdam 1992) 13-32.

41 A. Van Duinkerken, ‘Vrijmoedige commentaar’, *Benelux* (november-december 1948) 28.

42 M. De Waele, ‘België en Nederland tussen twee wereldoorlogen’, *Bijdragen tot de eigentijdse geschiedenis* 1 (1996) 193-212; Idem, ‘De geest van Munster. De botsende economische en commerciële belangen van België en Nederland en de invloed op de wederzijdse beeldvorming (1830-1940)’, *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 115:1 (2000) 33-59.

voorbeelden: *Le Flambeau*, het blad van de Franstalige liberale elite met een pro-Franse redactie, zweeg over de Benelux. ULB-historicus Stengers zette zich af tegen de heelnederlandse AGN en haar Beneluxcontext. Waarom kan men niet evengoed het Duitse uitgangspunt nemen, luidde het provocerende commentaar in de *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*.⁴³ Zeer heftige antigeluiden waren te lezen in wallingantische bladen als *La Wallonie Libre* en *Le Gaulois*. Het wantrouwen tegenover Nederland en de Benelux was er bijzonder groot en de ervijandschap bleek niet dood te zijn. 'Ils rêvent de faire de la Wallonie une colonie', luidde het in deze pers. In 1830 moesten we niets van Holland weten, nu evenmin. De echte broeders zijn de Fransen en zonder Frankrijk kan er in België geen blok met Nederland worden gevormd.⁴⁴

Deze antihouding had natuurlijk veel te maken met de Vlaams-Waalse strijd. De Benelux werd door wallingantische publicisten als een flamingantische overwinning beschouwd. In de Vlaamse beweging sprak men dat niet tegen. De oud-leider van het Vlaams Nationaal Verbond, H. Borginon, had het vanuit de gevangenis aan zijn vriend Geyl over 'een samenwerking waarvan wij onze hele loopbaan amper durfden dromen'.⁴⁵ En voor *De Standaard* was de Benelux 'het enige lichtpunt aan de horizon', omdat het de samenhang van de Lage Landen overeind hield.⁴⁶ Omdat de Vlaamse beweging wegens de Vlaamsnationalistische collaboratie in diskrediet verkeerde, was de steun van de taalcultureel verwante Beneluxpartner een

43 *Revue belge de philologie et d'histoire* 28:1 (1950) 314-321.

44 De titels uit *La Wallonie libre*: F. Beaujean, 'La politique internationale: Bloc ou pas Bloc', januari 1945, 3; M. Habay, 'Que veulent les Flamands', februari 1945, 5; 'Le traité Hollando-Belge', juni 1946, 4; F. Beaujean, 'Chronique internationale: La politique belge', augustus 1946, 3; 'L'Union belgo-hollando-luxembourgeoise', november-december 1946, 2. Voor de titels uit *Le Gaulois*: 'L'union douanière hollando-belge', 13 oktober 1944; 'La France et l'Angleterre doivent être deux partenaires égaux', 19 oktober 1944; 'Bon voyage Monsieur Spaak', 28 oktober 1944; A.C., 'Vers l'Etat Thiois', 4 november 1944; 'Alerte au peuple de Wallonie: Vers la reconstruction des Grands Pays-Bas', 17-18 december 1944; 'L'Union douanière avec la Hollande', 24-26 december 1944; 'Vers un quasi fédéralisme belgo-hollandaise', 30 december 1944; 'L'Union économique belgo-hollandaise', 3-6 januari 1945;

'Rapports Hollando-Belges', 18 februari 1945; 'L'accord commercial hollando-belge a été réalisé à l'insu de l'opinion wallonne', 4 mei 1945; 'Nous lisons la presse flamande et la commentons: Gross Nederland', 29 juni 1946; M.H. Gregoire, 'Toujours Pays-Bas: Est-ce un système?', 24 augustus 1946; 'Rapprochement hollando-belge', 23 november 1946; 'Le discours attendu: Les accords hollando-belge', 15 februari 1947; F. Simon, 'La dangereuse entité: Quand M. Spaak réalise les voeux de Van Severen', 22 februari 1947; 'Le traité hollando-belge, affaire de flamands', 8 maart 1947; M.H. Gregoire, 'Les parlementaires wallons en face des accords hollando-belge', 7 juni 1947. Voor de evolutie van de Waalse beweging in de naoorlogse periode, zie: C. Kesteloot, *Au nom de la Wallonie et de Bruxelles Français: Les origines du FDF* (Brussel 2004) 149-171.

45 H. Borginon aan P. Geyl, in: Van Hees en Willemsen (eds), *Geyl en Vlaanderen*, 305.

46 *De Standaard*, 5 september 1954.

meevaller. Die steun betekende echter nog niet dat de flamingantische publicisten het anti-Vlaamse tij konden keren. Hun enthousiasme over de Benelux moesten ze noodgedwongen temperen.

Ook aan de linkerzijde van de publieke opinie was het enthousiasme beperkt. Weliswaar domineerde Spaak tot 1949 en na 1954 het pro-Europese Beneluxbeleid in de regeringen en in de socialistische partij. Ook schreven socialistische intellectuelen uit ULB-kringen in het tijdschrift *Cahiers Socialistes* en nadien in *Socialisme* overtuigende pleidooien voor de Europese integratie en ze wezen vanuit dat perspectief af en toe op het belang van de Benelux. Tot slot greep een aantal Vlaamse socialisten het samenwerkingsklimaat aan om de partijbanden met de Nederlandse socialisten aan te halen. Maar daar bleef het bij. De partijtop telde namelijk heel wat sceptici. Sommigen wilden de bronnen van de economische welvaart en de sociale politiek niet uit handen geven aan een supranationaal orgaan als de Benelux, terwijl in de linkervleugel de Benelux vanuit het anti-Amerikanisme onder vuur werd genomen.⁴⁷

Die laatste strekking domineerde vanzelfsprekend de communistische partij en haar publicisten. Voor hen was de Benelux een instrument in de Koude Oorlog, dat in dienst stond van de Verenigde Staten en de communistische krachten ondermijnde. Ze vonden dat de Benelux voor België nadelige gevolgen had, vanwege de Nederlandse politiek van lage lonen. Ook

47 G. Marchal-Van Belle, *Les socialistes belges et l'intégration européenne* (Brussel 1968); P. Stouthuysen, 'Het debat binnen de Belgische Socialistische Partij over de Westerse blokvorming (1944-1949)', in: E. Witte, J.C. Burgelman, P. Stouthuysen (eds.), *Tussen restauratie en vernieuwing. Aspecten van de naoorlogse Belgische politiek (1944-1950)* (Brussel 1990) 263-291; Lemma 'Nederland-Vlaanderen', in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging II* (Tielt 1998); E. Schandevyl, 'Intellectuels belges en quête d'un nouveau socialisme: L'aventure des Cahiers socialistes (1944-1953)', *European Review of History* 13:1 (2006) 67-82. Voor de titels uit *Socialisme*: P.H. Spaak, 'Pour une politique

européenne', 1954, nr. 1, 11-20; P. Vermeylen, 'Socialisme et démocratie' 1954, nr. 1, 79; nr. 2, 168; nr. 3, 274-275; S. Bernard, 'La situation internationale: Etat des problèmes', 1954, nr. 2, 93-110; G. Goriely, 'L'Europe et les blocs', 1954, nr. 3, 194-201; G. Goriely, 'L'Europe et la paix', 1954, nr. 6, 481-491; R. Rifflet, 'Le problème de l'intégration économique européenne', 1954, nr. 3, 231-244. Voor de titels uit *Socialistische Standpunten*: E. Van Bogaert, 'Doelstellingen van de Partij van de Arbeid naar het rapport van de plancommissie', 1954, nr. 1-2, 41-47; J. Haesaert, 'Voorbarigheid van de Verenigde Naties', *ibidem*, 49-56; J. Kuypers, 'De Vlaamse beweging en wij', *ibidem*, 245-251.

veroordeelden ze scherp de Nederlandse politiek in Indonesië. Artikelen over de culturele aspecten van de samenwerking verschenen dan ook zelden in de communistische bladen.⁴⁸

Verdeeldheid kenmerkte ten slotte ook de katholieke publieke opinie. Hierboven werd al vermeld dat de politieke en economische wereld overtuigde voorstanders van de Benelux telde. Er waren echter ook tegenstanders. In de kringen rond P. Van Zeeland, minister van Buitenlandse Zaken van 1949 tot 1954, primeerde het nationale economische belang. Het ging daar om het Europa van de vaderlanden en niet dat van de samenwerking. De Benelux had er dus geen prioriteit.⁴⁹ Dat was al evenmin het geval voor de conservatief-katholieke nationalistes, die zich gesteund wisten door de kerkelijke hiërarchie die niet te vinden was voor internationale bewegingen en het pluralistische gedachtegoed dat erbij aansloot.⁵⁰ Dit gedachtegoed stond haaks op dat van een aantal Franstalige en Vlaamse katholieken die Europa en de Benelux op één lijn stelden met het christendom.

Kortom, uit dit (beknopte) overzicht blijkt duidelijk dat de actoren en netwerken die de Benelux in de publieke opinie verdedigden, geconfronteerd werden met stromingen die weinig invloed konden uitoefenen of erg kritisch stonden tegenover de constructie. Dat deze context afstraalde op het discours over de culturele toenadering, baart weinig opzien. Toch is de oogst aan artikelen niet gering en bovendien redelijk verscheiden.⁵¹

48 L. Peiren, 'De Communistische Partij van België gedurende de Koude Oorlog, 1944-1968', in: M. Van den Wijngaert en M. Beullens (eds.), *Oost West West Best. België onder de Koude Oorlog (1947-1989)* (Tielt 1997) 191-201; E. Schandevyl, 'Een bijdrage tot de studie van het intellectuele veld in België. Communistische intellectuelen tijdens de Koude Oorlog (1945-1956)', *Revue belge de philologie et histoire* 77:2 (1999) 1003-1049. Zie ook de artikelen in *De Rode Vaan*: 'De leemten van het Belgisch-Nederlands akkoord', 26 juni 1947; 'Benelux en Indonesië', 28 juli 1947; L. Saey, 'Benelux en het Marshallplan', 18 juli 1947; 'Benelux en de heroprichting van Duitsland', 22 juli 1947; G. van Moerkerke, 'Waar gaan we met Benelux naartoe?', 11 november 1947; L. Saey, 'Benelux en Marshallplan reiken elkaar de hand in Duitsland', 31 oktober 1947; L. Saey, 'Benelux permanente oppositie', 22 februari 1948; 'Zal

Benelux toegelaten worden?', 24 februari 1948; L. Saey, 'Benelux en de vorming van het Westers Blok', 3 maart 1948.

49 B. Henau, *Paul van Zeeland en het monetaire, sociaal-economische en Europese beleid van België, 1920-1960* (Brussel 1995); V. Dujardin en M. Dumoulin, *Paul van Zeeland, 1893-1973* (Brussel 1997) 181-204; J.C. Snoy et d'Oppuers, *Rebâtir l'Europe: Mémoires* (Parijs 1989) 78.

50 Over deze problematiek in België werd nog weinig onderzoek verricht. We verwijzen naar syntheses zoals die van A. Tihon over het Belgisch katholicisme in J.M. Mayeur (ed.), *Guerres mondiales et totalitarismes (1914-1958)* (Parijs 1990) 538-554; zie ook: Y. Tranvouez, *Catholiques et communistes: La crise du progressisme chrétien, 1950-1955* (Parijs 2000) en Witte, *Vrede, democratie*, 143-148, 268-273.

51 We verwijzen hiervoor naar de in noten 12, 13, 14, 15, 16, 26, 44, 47 en 48 opgegeven titels.

Een verdeeld cultureel politiek discours

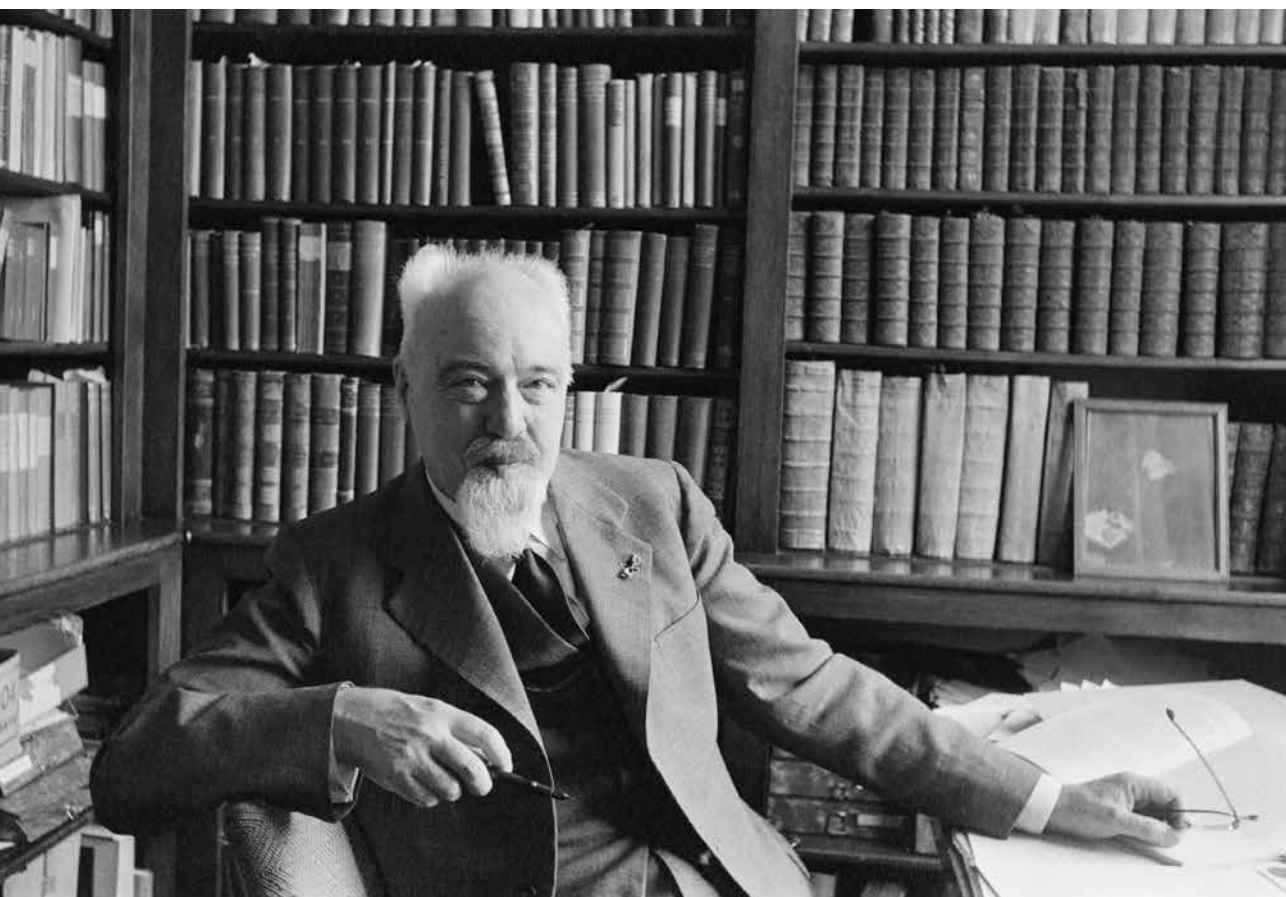
Hierboven bleek al dat niet alle onderzochte tijdschriften evenveel aandacht aan de culturele aspecten van de Benelux-samenwerking schonken. *Benelux*, *Nouvelles Benelux Nieuws*, *De Vlaamse Gids*, *Spectator* en *La Relève* schreven er veel over; de *Revue générale belge* en de *VEV-Berichten* regelmatig en in de andere vermelde bladen was de aandacht beperkt. Ook zijn er verschillen in de tijd. De beginjaren 1948-1949 kregen veel belangstelling, evenals het jubileumjaar 1954. In het onderzochte discours kan een achttal hoofdthema's onderscheiden worden. Veel belangstelling kreeg de categorie gemeenschappelijke cultuur en op taal en taaleenheid werd eveneens heel wat aandacht gevestigd. Maar het grootste aantal stellingen had betrekking op de rol van de geschiedenis. De overige categorieën – literatuur, religie, monarchie, toerisme en mentaliteit – kwamen alle in mindere mate voor.

Doordat de actoren tot verschillende ideologische stromingen en tot twee taalculturele gemeenschappen behoorden, ontstond er een discours dat zelden eensgezind was. Sterker, er was heel wat conflictstof. Dat verdeelde karakter wordt het minst aangetroffen in de uitspraken die de gemeenschappelijke cultuur centraal stelden en daartoe algemene, vage concepten naar voren schoven. De culturele bemiddelingstaak van de Benelux, het gemeenschappelijk beschavingstype, de culturele gelijkenissen, de culturele eenheid, samenwerking en uitwisseling: het waren geliefkoosde termen in de speeches van de leidinggevende figuren en op basis waarvan veel toekomstplannen werden gesmeed. Natuurlijk waren er ook accentverschillen. Zo ging men in Vlaamse bladen het verst. Naast overtuigende pleidooien – op dit gunstige klimaat moet ten volle ingespeeld worden, heette het – hield men lofzangen op de Nederlandse cultuur en werd de natuurlijke verbondenheid tussen Nederland en België benadrukt.⁵² Volgens Kuypers haalde de Beneluxsamenwerking Vlaanderen uit zijn provincialisme en uit een situatie van culturele verwaarlozing, en versterkte ze de Nederlandstalige elite in België.⁵³ Ook *La Relève* en de *Revue générale belge* waren voorstander van

52 Het aantal publicaties dat het belang van de culturele gemeenschappelijkheid benadrukt, is omvangrijk. Een paar representatieve voorbeelden: 'Benelux Academische Zitting te Brussel', *Nouvelles Benelux Nieuws* (speciaal nummer; september-oktober 1954) 1-16; J. Hoste, 'Vier jaren Benelux!', *Benelux* (september 1948) nr. 3, 8; 'Tien jaar Benelux', *De Standaard*, 5 september 1954; P. Geyl, 'Culturele samenwerking

tussen België en Nederland', *De Vlaamse Gids* (1955) 641-653; N. Margue, 'Vu de Luxembourg: Les accords culturels entre les partenaires Benelux', *Benelux* (september 1948) nr. 3, 16-17; P. Delbaere, 'Benelux', *VEV-Berichten*, 30 augustus 1952, 741-742.

53 J. Kuypers, 'De Vlaamse beweging en wij', *Socialistische Standpunten* (1954) nr. 1-2, 245-251.

De om zijn pro-Vlaamse ideeën bekend staande historicus Pieter Geyl leverde met zijn geschiedschrijving een bijdrage aan de acceptatie van de Benelux.

Foto Ed van der Elsen.

Collectie Nederlands Fotomuseum, Rotterdam.

culturele toenadering, maar die mocht niet ten koste gaan van de Belgische eenheid. Geen amalgaam, was ook de stelling van *Spectator*.⁵⁴

Veel meer conflictstof bevatten de uitspraken rond taal en taaleenheid. Over de vooroorlogse Groot-Nederlandse visie, waarin taal en stam waren gelijkgeschakeld, werd met geen woord meer gerept. Maar de Vlaamse en Franstalige discoursen stonden nog wel tegenover elkaar. De Vlaamse actoren beklemtoonden de gemeenschappelijke taal en de taaleenheid tussen Nederland en Vlaanderen. Ze prezen de Benelux omdat de taalsamenwerking erdoor werd versterkt en het Nederlands in Europa beter beschermd kon worden. Ze betreunden echter dat tijdens de onderhandelingen en de gesprekken het Frans bleef domineren. Daar waar het Nederlands de taal van de meerderheid was, vonden de Franstalige Belgen het toch een evidentie dat enkel hun taal werd gesproken.⁵⁵ De Franstalige publicisten zetten vooral de taalverschillen tussen Nederland en Vlaanderen in de schijnwerper. Voor Coupé in *La Relève* was de taal dan ook geen eenheidsfactor. De redactie van *Benelux* verdedigde daarentegen het compromis: taalverschillen werden niet verheeld, maar de taal als bindmiddel was wel van belang binnen de Benelux.⁵⁶

Het vertoog over de historische verbondenheid tussen de drie landen werd gedomineerd door historici, hoewel andere publicisten er niet over zwegen. In de meeste artikelen en speeches kregen het gezamenlijke verleden en de gelijke historische tradities een belangrijke rol toebedeeld in de nieuwe relatie tussen de partners. Het Benelux Comité zag er zelfs één van de voornaamste legitimatiefactoren in en ook Hoste liet niet na om er meermaals op in te gaan.⁵⁷ Maar het waren de historici die het debat leidden, de stellingen onderbouwden en het discours stroomlijnden. Geyl was uiteraard één

54 F. Coupé, ‘Aspects politiques et psychologiques de Benelux’, *La Relève*, 13 september 1952, 12-13; 20 september 1952, 8-9, 15; R. Crabbe, ‘Problèmes hollandais-belges’, *Revue générale belge* (december 1945); E. Tobback, ‘Onze noorderburen en wij’, *Spectator*, 11 maart 1945; T. Luyckx, ‘Rondom de Nederlandsch-Belgische Cultuurdagen’, *Spectator*, 10 maart 1946.

55 O. Zegers, ‘Na de Beneluxconferentie in Den Haag’, *vev-Berichten*, 31 maart 1949, 287-295; P. Geyl, ‘Culturele samenwerking tussen België en Nederland’, *De Vlaamse Gids* (1955) 641-653.

56 A. Christiaens, ‘Tijdskroniek’, *Benelux* (augustus 1948) nr. 2, 18-21; Idem, ‘Taaleenheid is geen eenvormigheid’, *Benelux* (november-december 1948) nr. 5-6, 46-48; F. Coupé, ‘Aspects politiques et psychologiques de Benelux’, *La Relève*, 13 september 1952, 12-13; 20 september 1952, 8-9, 15.

57 J. Hoste, ‘De samenwerking van de Lage Landen’, *De Vlaamse Gids* (1947) 194-202; H. Teirlinck, ‘Benelux Academische Zitting’, *Nouvelles Benelux Nieuws* (september-oktober 1954), speciaal nummer naar aanleiding van de tiende verjaardag, 1-16; N. Margue, ‘Vu de Luxembourg: Les accords culturels entre les partenaires Benelux’, *Benelux* (september 1948) nr. 3, 9-11.

van de tenoren, die soms scherp uit de hoek kon komen.⁵⁸ Toch mag niet beweerd worden dat het historisch betoog oppervlakkig was. Integendeel, hoewel het populariserende en pedagogische doelstellingen diende, was het wetenschappelijk goed onderbouwd.

Een bepaald Belgicisme à la Pirenne bleef in het historische discours doorwerken. Ook in de *Benelux-Syllabus* werd België gepresenteerd als ‘le carrefour de l’Europe’, als ‘la région frontière, confluent de deux cultures’.⁵⁹ De wisselwerking tussen de gewesten in de Middeleeuwen en de eenmaking onder de Bourgondiërs werd eveneens goed in de verf gezet.⁶⁰ Vernieuwende visies verschenen er over de scheiding tussen noord en zuid in de zestiende en zeventiende eeuw. In veel handboeken domineerde nog de visie dat het verschil tussen het katholieke zuiden en het protestantse noorden de oorzaak van de scheiding was. Geyl had ondertussen aangetoond dat niet de religieuze antithese de hoofdrol had gespeeld, maar dat de grote rivieren de Spanjaarden in hun opmars hadden gestuit. Geyl werd nu ruimschoots in de gelegenheid gesteld om zijn verhaal te verspreiden. In *Benelux* en *De Vlaamse Gids* kon hij erover schrijven, de *Spectator* ging erop in en ook in de revisiebeweging vond hij gehoor.⁶¹

Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden en 1830 vormden vanzelfsprekend de meest heikele punten in het discours. Daarover heerste dan ook geen overeenstemming. Hierboven bleek al hoe heftig en vol wantrouwen de Waalse beweging op de Benelux reageerde.⁶² Voor hen was 1830 een Waalse opstand. Maar ook in *La Relève* vormde 1830 dé illustratie bij uitstek van de moeizame relaties tussen België en Nederland. De historici zelf lieten de positieve kanten van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden niet

58 P. Geyl, ‘De Vrede van Munster 1648’, *Benelux* (oktober 1948) nr. 4, 8-9; Idem, ‘Revisierapporten Belgische geschiedenisleerboeken, 1954-1955’; ‘België-Nederland. Rapport Subcommissie Revisie Geschiedenis, 5 mei 1955’ (Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief A. Puttemans, nr. 74). Zie ook Witte, *Vrede, democratie*, 286, 289-290.

59 *Benelux-Syllabus* (1955).

60 ‘L’Education dans les Pays Benelux au service de la compréhension internationale, 1952’ (Privé-archief G. Gysels, Brussel); ‘Réunion consultative des professeurs d’histoire des pays Benelux, 1952’ (*ibidem*); *Syllabus Benelux* (1955) *passim*.

61 P. Geyl, ‘Revisierapporten Belgische geschiedenisleerboeken, 1954-1955’ (Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief A. Puttemans, 74); Idem, *De Vrede van Munster, Benelux* (oktober 1948) nr. 4, 8-9; P. Geyl, ‘Culturele samenwerking tussen België en Nederland’, *De Vlaamse Gids* (1955) 641-653; *Syllabus Benelux* (1955) *passim*.

62 ‘Alerte au peuple de Wallonie: Vers la reconstruction des Grands Pays Bas’, *Le Gaulois*, 17-18 december 1944; ‘L’Accord commercial hollando-belge a été réalisé à l’insu de l’opinion wallonne’, *Le Gaulois*, 4 mei 1945; ‘Nous lisons la presse flamande et la commentons: Gross Nederland’, *Le Gaulois*, 29 juni 1946; F. Simon, ‘La dangereuse entité: Quand monsieur Spaak réalise les vœux de Van Severen’, *Le Gaulois*, 22 februari 1947.

onbesproken en hadden het in de *Benelux Syllabus* over ‘une admirable entité économique’.⁶³

De Vlaamse strijd gaf eveneens aanleiding tot een aantal stellingen. Geyl betitelde de Franse annexatiepolitiek in het begin van de negentiende eeuw als een catastrofe voor de historische banden tussen noord en zuid. In die tijd vond immers de verfransing van Vlaanderen plaats, die mede aan de basis van 1830 lag en een wig dreef tussen noord en zuid. Maar ook in de *Benelux-Syllabus* kregen de taalkundige en sociale aspecten van de Vlaamse beweging hun plaats. Dat de taalwetten van de jaren 1930 een positieve invloed uitoefenden op de verhoudingen werd aan Vlaamse zijde meer dan eens vermeld. De Benelux ondersteunde de perspectieven die deze taalwetten voor Vlaanderen openden.⁶⁴

Tot slot vroegen de historici in de *Benelux-Syllabus* aandacht voor elkaars cultuurgeschiedenis en vooral voor de stromingen in het verleden die vrede, tolerantie, solidariteit en samenwerking belichaamden. Het ging dan om de Verenigde Provinciën als vrijplaats voor onafhankelijke geesten, de rol van het humanisme, de Renaissance en de Verlichting, leidende figuren die het mondialisme ondersteunden, et cetera. Maar ook de eigen tijd moest in dat licht bekeken worden. Aandacht voor de Benelux hoorde in die gedachtegang thuis.⁶⁵

Dit uitvoerige historische discours staat in schril contrast met dat over literatuur. Kritische stellingen over de rol van de literatuur overheersten in de artikelen, ook in het blad van het Benelux Comité. De houding van de Franstaligen was denigrerend: van de Nederlandse literatuur ging weinig of geen invloed uit in België. De Franstalige en Franse literatuur werd daarentegen in België op de voet gevolgd. Aan Vlaamse kant werd dat fenomeen niet ontkend, maar daar leefde dan weer de hoop dat de Vlaamse

63 F. Coupé, ‘Aspects politiques et psychologiques de Benelux’, *La Relève*, 13 september 1952, 12-13; 20 september 1952, 8-9; ‘Verenigd Koninkrijk der Nederlanden’, in: *Syllabus Benelux* (1955). Over de rol van 1830 in de Waalse beweging, zie E. Witte, ‘1830 in België: Een proletarische opstand? Het antwoord van de historici’, *Brood en Rozen. Tijdschrift voor de geschiedenis van sociale bewegingen* 4 (2010) 67-68.

64 P. Geyl, ‘Culturele samenwerking tussen België en Nederland’, *De Vlaamse Gids* (1955) 641-653; Idem, ‘Revisierapporten Begische geschiedenisleerboeken’, 1955; ‘Rapport van de Nederlandse subcommissie voor het onderzoek van Belgische schoolboeken’, 6 mei 1955 (Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief A. Puttemans, 74); ‘Rencontre pédagogique des professeurs d’histoire des pays Benelux. Luxemburg,’ 1953; *Syllabus Benelux* (1955).

65 ‘Réunion consultative des professeurs d’histoire des pays Benelux. Brussel’, 30 mei 1953, 16 juni 1954, 15 april 1955 (Privé-archief G. Gysels, Brussel); *Syllabus Benelux* (1955).

literatuur door de samenwerking met de Beneluxpartner meer status en invloed zou krijgen.⁶⁶

Religie kreeg evenmin veel aandacht. Als er al belangstelling voor was, dan werd in het katholieke België niet verwezen naar het katholicisme als bindmiddel, maar naar de algemene christelijke cultuur. Er werd dus rekening gehouden met het religieus pluralisme dat in de Benelux heerste en dus met het protestantse noorden. De Benelux is een constructie die het christendom ondersteunt, leest men dan ook in de Vlaamse katholieke bladen en bij de katholieke publicist De Lichtervelde.⁶⁷ Tussen de regels door, maar als het over de Franse intelligentsia ging ook uitdrukkelijker, werd het christendom als een dam tegen het oprukkende communisme gezien. Luxemburg kreeg in dit verband ook een rol toebedeeld. Echternach werd, steunend op de cultus van Willibrordus, als het spirituele centrum van de Benelux gepresenteerd, als 'le point de jonction morale'.⁶⁸ Samen met enkele artikelen over toeristische attracties was het een van de weinig keren dat Luxemburg aan bod kwam in de vertogen.

Even beperkt, zoniet nog beperkter, was de aandacht voor de rol van de monarchie. De uitbouw van de Benelux viel nagenoeg samen met de koningskwesitie, de crisis rond Leopold III. Toch werd het in Franstalige royalistische kringen nuttig gevonden om op de rol van de monarchie te wijzen. Lieten Leopold III en Wilhelmina even voor de Tweede Wereldoorlog niet zien hoe ze Nederland en België dichter bij elkaar konden brengen? Aan de Beneluxsamenwerking zouden de vorsten een reële bijdrage kunnen leveren, zo luidde het.⁶⁹

Uitspraken over de mentaliteit in Nederland en België kwamen dan weer in grotere getale voor, met steeds negatieve connotaties. De mentale verschillen en de uiteenlopende levensstijlen werden als problematisch ervaren. Niet enkel door Franstaligen, maar ook in Vlaamse bladen wordt ernaar verwezen. Ministers, topambtenaren en ondernemers beklemtoonden vanuit de praktijk dat een goed psychologisch klimaat van het grootste belang was voor de onderhandelingen. Pessimisten waren van mening dat voor de complexe relaties tussen Nederland en België geen echte remedies bestonden.

66 Hoste, 'De samenwerking van de Lage Landen', 94-202; J. Kuypers, 'De Vlaamse beweging en wij', *Socialistische Standpunten* (1954) nr. 1-2, 245-251; F. Coupé, 'Aspects politiques et psychologiques', *La Relève*, 20 september 1952, 8-9.

67 L. De Lichtervelde, 'Le Pact de Bruxelles', *Revue générale belge* (april 1948) 801-806. Over het katholicisme van L. De Lichtervelde, zie H. Haag in *Nouvelle Biographie Nationale III* (Brussel 1994) 126-128.

68 N. Margue, 'Vu de Luxembourg', *Benelux* (september 1948) nr. 3, 16-17; J. Petit, 'Saint-Willibrord au Luxembourg. Echternach, point de jonction morale de Benelux', *Benelux* (augustus 1948) nr. 2, 32-34.

69 A. De Schrijver, 'Welkom aan koningin Wilhelmina', *Spectator*, 20 oktober 1946.

Zowel Franstalige als Vlaamse optimisten gaven echter aan dat er aan het overbruggen van de verschillen gewerkt moest worden om de Benelux te doen slagen. De basis daarvoor was er, want de Beneluxpartners hadden één fundamentele gedachte gemeen: ze begrepen ten volle 'les exigences des temps nouveaux'.⁷⁰

Enkele slotbemerkingen

In de inleiding werd aangegeven dat het doel van dit artikel was om na te gaan hoe de cultuurpolitieke benadering van de Benelux in België tot stand werd gebracht en welke resultaten ze opleverde. De centrale vraag daarbij is of de Beneluxconstructie dankzij de cultuurpolitiek een grotere bekendheid verwierf en met welke representaties dat gebeurde.

Als we alle over de Benelux geschreven artikelen samen bekijken, kunnen we dan concluderen dat het cultuurpolitieke discours positief heeft ingewerkt op de beeldvorming van de Benelux? Ten dele wel. In de artikelen werden de terreinen van samenwerking benadrukt. Op bepaalde gevoeligheden werd niet ingegaan en over onderlinge verschillen werden niet zelden genuanceerde uitspraken gedaan. Het gebeurde op een voorzichtige, soms afstandelijke manier, maar het gebeurde. Van een gestroomlijnd, enthousiast pro-Beneluxdiscours kan men echter niet spreken. Daarvoor stonden de vertogen te zeer onder invloed van de Belgische binnenlandse politiek, haar strijdthema's en haar conflicten. De belangstelling voor de eigen positie overheerste en de auteurs waren te weinig gericht op de visies van de andere deelnemers aan de discussie. Echte discussies ging men overigens met elkaar nauwelijks aan. De sterke aandacht voor de controverses in het Beneluxdossier stond een eensluidende beeldvorming eveneens in de weg. Deze tegenstellingen kwamen immers ruimschoots aan bod. Kortom, de cultuurpolitieke kijk op de Benelux geeft vrij precies de diverse blikken weer, waarmee men in België de Benelux bekeek. De culturele aspecten van de Benelux werden benadrukt om de eigen politieke standpunten kracht bij te zetten. De invloed van de binnenlandse politiek op de beeldvorming van een thema uit de buitenlandse politiek domineerde zonder meer.

Dat de cultureelpolitieke actie rond de Benelux in België zeer elitegebonden was, blijkt ook uit dit artikel. Ondanks de doelstellingen om de massa te bereiken, was er weinig aansluiting bij grote bewegingen. De betrokken groep was bijzonder elitair: de leden waren afkomstig uit

70 F.X. Van der Straeten-Waillet, 'L'Union Economique Benelux', *Benelux* (september 1948) nr. 3, 6-7; J. Van Houtte, 'Naar de Economische Unie', *Nouvelles Benelux Nieuws* (september-

oktober 1954) 1-16; F. Coupé, 'Aspects politiques et psychologiques de Benelux', *La Relève*, 13 september 1952, 12-13, 20 september 1952, 8-9, 15.

ondernemerskringen, kringen van politieke leiders, leidende ambtenaren en leden uit de intellectuele elite. Het groepje dat daarbinnen in het openbaar sprak en schreef en niet enkel morele en/of financiële steun leverde, was numeriek nog marginaler. Via hun publicaties bereikten ze evenmin het grote publiek. Daarvoor was de impact op de kranten en via de radioberichtgeving te beperkt, terwijl de bladen waarin ze hun uitvoerigere vertogen kwijt konden, doorgaans niet meer dan een duizendtal abonnees telden. Het onderwijs vormde nog het meest efficiënte communicatiekanaal, maar ook hier mag niet overdreven worden. Met de democratisering van het hoger middelbaar onderwijs moest in die periode nog een begin gemaakt worden. En terwijl het officiële onderwijs wel openstond voor het discours, stond het uitgebreide katholieke onderwijs dat in veel mindere mate.

Wel opmerkelijk is het dat de cultuurpolitieke activiteiten door pluralistische netwerken werden verzorgd, terwijl de Belgische samenleving in die periode nog tot en met verzuild was. Alle netwerken droegen dat kenmerk. Globaal genomen waren bepaalde politieke stromingen wel beter vertegenwoordigd dan andere. Op sociaaleconomisch vlak was de rechterzijde zonder meer dominant, de socialistische inbreng was beperkt. Vrijzinnigen waren er aan Franstalige kant weinig, wel aan Vlaamse kant. De Franstaligen domineerden, maar een aantal Vlaamsgezinden zonder collaboratieverleden liet zich niet onbetuigd. Op het blad van het Benelux Comité en de revisiebeweging na, verschenen de vertogen in bladen die tot een zuil behoorden. De publicisten hoorden thuis in een zuil en handelden en schreven dan ook in die zin. We zagen welk verdeeld discours daarvan het gevolg was. Bijna alle thema's vertoonden een hoog conflictueel gehalte. Vooral de Franstalig-Vlaamse tegenstelling kwam sterk op de voorgrond. Een dergelijk verzuild, conflictgeladen vertoog was misschien wel functioneel binnen de zuil, maar voor de invloed van de activiteiten als geheel was het dan weer veel minder bevorderlijk. Van één beweging in het discours is dan ook geenszins sprake.

Toch sloten de activiteiten en de vertogen ook aan bij een nieuw representatiesysteem. Het vooroorlogse discours zag België hoofdzakelijk als een mogendheid die vasthield aan zijn neutraliteitspositie. Nu werd dat beeld vervangen door een nieuw vertoog, waarin België een belangrijke rol vervulde in de constructie en stabilisatie van West-Europa, met de Benelux als voorpost. Solidariteit en samenwerking stonden daarin centraal. Het culturele vertoog rond de Benelux begeleidde duidelijk dit ideologisch vernieuwingsproces. Het laat tevens zien dat ook de oude klerikaal-antiklerikale tegenstelling stilaan plaats maakte voor meer pluralisme. Het Vlaamse vooroorlogse discours met betrekking tot culturele autonomie voor Vlaanderen kwam nauwelijks meer aan bod, maar de Benelux was wel een instrument voor de doorwerking van de samenwerkingsgedachte met Nederland. Enkele jaren later zou daar ijverig op worden voortgebouwd. Culturele acties en vertogen werken op lange termijn. Ook de Benelux blijkt dus in zekere zin een hefboom te zijn geweest voor de

ideologievernieuwing die enkele jaren later op grotere schaal doorbreekt. Het is echter de vraag of die ideologievernieuwing en het idee dat de Benelux-samenwerking echt iets oplevert, uiteindelijk dominant is geworden. Het Nederlandse rapport over de Benelux uit 2013 lijkt in een andere richting te wijzen. ◀

Els Witte (1941) was hoogleraar aan de Vrije Universiteit Brussel en rector van deze universiteit in de jaren 1994-2000. Tot 2007 was zij directeur van het Brussels Onderzoeks- en Informatiecentrum (BRIO). Haar onderzoeksgebied betreft de Belgische politieke geschiedenis in de negentiende en twintigste eeuw. Belangrijke publicaties: *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa. Belgische historici en de naoorlogse politiek-ideologische projecten, 1944-1956* (Kapellen 2009); *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden* (7e herziene uitgave, met vertalingen in het Frans en het Engels; Antwerpen 2007); *De constructie van België, 1828-1847* (Tielt, Leuven 2006; met vertaling in het Frans: Brussel 2010). Email: els.witte@vub.ac.be.